

- et ancienne Raska. Ann. géol. Péninsule Balkanique. 12. S. 178 - 254. Belgrad 1934.
9. MITZOPOULOS, M., Erster Nachweis von Gosauschichten in Griechenland. Aus den Sitzungsberichten der Österr. Akademie der Wissenschaften, Mathem.-naturw. Kl., Abt. 1, 168 Bd., 1 Heft. Wien 1959.
10. NEUMAYR, M., Der geologische Bau des westlichen Mittel-Griechenland. Denkschr. Akad. Wiss. Math.-nat. Kl. 40. S. 91 - 128. Taf. 7. Wien 1880.
11. NOETH, L., Eine neue Tabulate aus der oberen Kreide von Griechenland. Zbl. Min. S. 366 - 375. Stuttgart 1930.
12. NOETH, L., Beitrag zur Geologie und Paläontologie Mittelgriechenlands. N. Jb. Min. Beil. Bd. 60. S. 131 - 166. Stuttgart 1931.
13. RENZ, C., Beiträge zur Geologie der Kykladeninsel Amorgos. Eclogae geol. Helv. 26. S. 131. Lausanne 1933.
14. VIRLET D'Aoust, J., Radiolites dans les calcaires de la haute Arcadie. Bull. Soc. géol. France 3. S. 148 - 150. Paris 1833.
15. v. ZSIGMONDY, A., Griechische Eisenerzvorkommen. Földt. Köz. 44. S. 386 - 394. Budapest 1914.

*

Ὁ Ἀκαδημαϊκὸς κ. Μάξ. Μητσόπουλος κατὰ τὴν ἀνακοίνωσιν τῆς ἀνωτέρω ἐργασίας εἶπε τὰ κάτωθι.

Ἡ συγγραφεὺς τῆς παρούσης ἀνακινώσεως ἀναγράφει ἐν πρώτοις τοὺς διαφοροὺς ἀντιπροσώπους τῶν ρουδιστῶν, οἵτινες κατὰ καιροὺς ἀνευρέθησαν εἰς τὴν Ἑλλάδα. Ἐν συνεχείᾳ δὲ περιγράφει ἐνταῦθα τὸν *Hippurites (Vaccinites) athe-niensis*, δείγματα τοῦ ὁποίου συνέλεξεν εἰς τὴν περιοχὴν Βρυτῶν Βερμίου.

Μέχρι τοῦδε τοῦ εἴδους τούτου, τὸ ὁποῖον ὑπὸ τοῦ *O. Kühn* θεωρεῖται χαρὰ-κτηριστικὸν διὰ τὸ Ἀνώτερον Σενώνιον (πιθανῶς Ἀνώτερον Σαντώνιον), ἀντιπροσώπους γνωρίζομεν ἐκ τῶν Τουρκοβουνίων Ἀθηνῶν, ἐκ τοῦ Πτόου, τῆς Χαϊρωνίας, τοῦ Δράμεσι, τοῦ Ὀστρόβου καὶ Βρυτῶν Βερμίου.

ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ.—Ἡ Θεωρία τοῦ «Πανενθεϊσμοῦ» τοῦ Krause ἐν τῇ Φιλοσοφίᾳ τοῦ Ἡρακλείτου, ὑπὸ *A. N. Ζούμπου* *. Ἀνεκινώθη ὑπὸ τοῦ κ. Ἀναστ. Ὀρλάνδου.

Ὡς γνωστόν, ὁ εἰσηγητὴς τοῦ ὅρου τῆς «πανενθεΐας» (Panentheismus) ἐν τοῖς νεωτέροις χρόνοις εἶναι ἀναμφιβόλως ὁ Κάρολος - Χριστιανὸς - Φρειδερίκος Krause (1781 - 1832). Ὁ Krause πλὴν ἄλλων ἡσχολήθη καὶ περὶ τὴν φιλοσοφίαν

---

* *A. N. ZUMPOS, La Théorie du «Panentheismus» de Charles Krause dans la philosophie d'Héraclite.*

τῆς θρησκείας καὶ ἐν αὐτῇ προσεπάθησε διὰ τῶν διδασκαλιῶν τοῦ Fichte, τοῦ Schelling καὶ τοῦ Ἐγγέλου νὰ δημιουργήσῃ ἐν κρᾶμα «Πανθεΐας» (Panthéismus) καὶ «θεϊσμοῦ» (Theismus) ὀνομάσας τοῦτο «πανενθεΐαν».

«Πανενθεΐα» εἶναι ἡ θεωρία ἐκείνη τῆς φιλοσοφίας τῆς θρησκείας, καθ' ἣν ἡ ἔννοια τοῦ κόσμου ὑφίσταται ἐν τῷ θεῷ, ἐν ᾧ ἀντιθέτως ἡ ἔννοια τοῦ θεοῦ δὲν περιέχεται ἐξ ὁλοκλήρου ἐν τῷ κόσμῳ· ἐπομένως ἡ «πανενθεΐα» εἶναι μὲν «πανθεΐα» ὡς δυῖζον σύστημα, ἀναγνωρίζον τουτέστι δύο διάφορα στοιχεῖα, ἥτοι κόσμον καὶ θεόν, ἐν ᾧ συγχρόνως τυγχάνει καὶ «θεϊσμός», διότι τ' ἀνωτέρω στοιχεῖα εὐρίσκονται κεχωρισμένα ἀλλήλων. Ὁ Θεὸς κατὰ τὸν Krause, ὡς ἀόριστος, κεῖται ἐκτὸς τοῦ κόσμου, ἐν ᾧ ἡ ἔννοια τοῦ κόσμου ἐνέχει τι τὸ συγκεκριμένον· ἀλλ' οὔτε πάλιν δύναται νὰ θεωρήσῃ τις τὸ θεῖον παντάπασιν εὐρισκόμενον ἐκτὸς τοῦ κόσμου, διότι τότε θὰ ἀπεῖχε πόρρω τῆς ἐννοίας ὄντως «Ὁν».

Ἡ ἀνωτέρω θεωρία τοῦ Krause εὔρεν ἀπήχησιν εἰς τὰ διάφορα φιλοσοφικά συστήματα, ὡς τοῦ Fechner, τοῦ Wundt, τοῦ Eucken, τοῦ Ulrici, τοῦ Heberlin, τοῦ Paulsen, τοῦ Becher· ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν διδασκαλίαν τοῦ Πλωτίνου, τῶν Πατέρων τῆς ἐκκλησίας, τῶν ὁπαδῶν τῆς Σχολαστικῆς Φιλοσοφίας, τοῦ Malebranche, τοῦ Berkeley, τοῦ Geulinck, τοῦ Böhme κ.ἄ. ὑπάρχει εἰς ἄκρατος πανενθεϊσμός.

Ἡ παροῦσα ἀνακοίνωσις σκοπεῖ νὰ δείξῃ ὅτι ἡ πανενθεΐα ὡς φιλοσοφικὸν δόγμα δὲν ἀναφαίνεται ἀπὸ τῶν Νεοπλατωνικῶν καὶ ἐντεῦθεν, ὡς ἰσχυρίζονται οἱ ἱστορικοὶ τῆς φιλοσοφίας, ἀλλ' ὅτι ἀντιθέτως καὶ κατὰ τὴν προκλασσικὴν ἐποχὴν δύναται τις νὰ διακρίνῃ τὴν ὡς ἄνω θεωρίαν καὶ δὴ ἐν τῷ συστήματι τοῦ Ἐφεσίου φιλοσόφου Ἡρακλείτου.

Ἐν τινι ἀποσπασματι τοῦ Ἡρακλείτου μνημονεύονται τὰ ἐξῆς: «ὀκόσων λόγους ἤκουσα, οὐδείς ἀφικνεῖται ἐς τοῦτο, ὥστε γινώσκειν οὐ σοφόν ἐστὶ πάντων κεχωρισμένον». Εἶναι τοῖς πᾶσι γνωστόν, ὅτι ἡ κοσμογόνος τοῦ Ἡρακλείτου ἀρχὴ εἶναι τὸ «πῦρ» ἐκ τοῦ ὁποίου «τὰ πάντα συνίστανται καὶ εἰς τοῦτο ἀναλύονται», τουτέστιν, ὅτι ὁ θεὸς καὶ ὁ κόσμος εἶναι ἐν καὶ τὸ αὐτὸ πρᾶγμα (Panthéismus)· ὁ θεὸς καθ' Ἡράκλειτον (ἀπ. 67) εἶναι «ἡμέρη - εὐφρόνη, χειμῶν - θέρος, πόλεμος - εἰρήνη, κῶρος - λιμός».

Ἐπομένως τὸ θεῖον κατ' αὐτὸν ἀλλοιοῦται συνεχῶς καὶ ποικίλας ὀνομασίας λαμβάνει, εἶναι ἄρα συγχρόνως «ἐν καὶ πολλὰ»· ὁ θεὸς ἔναντι τοῦ κόσμου, κατὰ τὴν πανθεϊστικὴν ἀντίληψιν, εἶναι «natura naturans», ἥτοι, ὅτι τὸ θεῖον εἶναι «εἶδος» καὶ κινουσα δύναμις, ὁ δὲ κόσμος ἔναντι τοῦ θεοῦ, δὲν εἶναι ἡ αὐτὴ αὕτη ἡ θεία οὐσία ὡς ὕλη, ἥτοι ὡς κόσμος κεινημένος (natura naturata).

Ἄς ἐξετάσωμεν ἤδη τὸ ἐν ἀρχῇ μνημονευθὲν ἀποσπασμα. Ὁ Ἡράκλειτος διὰ τῆς ἐννοίας «σοφὸν» νοεῖ τὴν ἐννοιαν τοῦ θείου, ἥτοι, ὅτι τοῦτο πρέπει νὰ εἶναι ἀμιγὲς παντὸς πράγματος, ἥ, ὡς θὰ ἔλεγεν ὁ Ἀναξαγόρας διὰ τὸν «Νοῦν»: «νοῦς δὲ ἐστὶν ἄπειρον καὶ αὐτοκρατὲς καὶ μέμεικται οὐδενὶ χρήματι» (ἀπ. 12) καὶ ἐπομένως ὡς μὴ ὑποκείμενον (=τὸ θεῖον) εἰς μεταβολὴν καὶ εὐρισκόμενον «κεχωρισμένον» τῶν ἄλλων πραγμάτων εἶναι ἀμετάβλητον.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω συνάγεται ὅτι ὁ Ἡράκλειτος τυγχάνει ὁπαδὸς τοῦ «πανθεϊσμοῦ», ἀφ' οὗ θεωρεῖ τὸ θεῖον ὡς «ἐνδοκόσμιον»¹, ἥτοι πρεσβεύει, ὅτι τοῦτο εἶναι «ἐκ πάντων ἐν καὶ ἐξ ἐνὸς πάντα» (ἀπ. 10), ἐν ᾧ συγχρόνως πιστεύει, ὅτι εἶναι δυνατὸν ὁ κόσμος νὰ περιέχεται ἐν τῷ Θεῷ, χωρὶς ὅμως ὁ θεὸς νὰ ταυτίζεται μετὰ τοῦ κόσμου (Panentheismus) διότι, ὡς καταφαίνεται ἐκ τοῦ 108ου ἀποσπάσματος, τὸ θεῖον ἐνταῦθα δὲν ὑπόκειται ἐν τοῖς πράγμασι καὶ ἐπομένως εἶναι τοῦτο ἀμετάβλητον, καὶ δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς «ἀπόλυτον», «ὑπερβατικόν», ἥτοι μακρὰν πάσης συναφείας καὶ ἀναμείξεως, ἐποπτεῖον πάντοτε τὴν εὐρυθμον λειτουργίαν σύμπαντος κόσμου, ὡς «διάφορον» τῶν ἄλλων πραγμάτων.

Διὰ τῶν μνημονευθέντων ἐν τῷ ἀνωτέρῳ ἀποσπάσματι διαγράφεται ἡ θεωρία τοῦ «Πανενθεϊσμοῦ», ἡ ὑπὸ τοῦ Krause, ὡς ἐν ἀρχῇ ἐλέχθη, τὸ πρῶτον διατυπωθεῖσα.

R É S U M É

Dans cette communication l'auteur montre que la théorie du «Panentheismus» présentée par Krause, se trouve incluse dans l'enseignement de l'Éphésien. Il est notoire que la théorie du «Panentheismus» enseigne que la notion du monde est contenue dans le divin, tandis que la notion du divin n'est pas contenue en entier dans le monde (au contraire dans la théorie du «Panthéismus» les notions «Dieu» et «Monde» s'identifient).

Dans le fragment d'Héraclite il est écrit: «Ὁ κόσμος λόγους ἤκουσα, οὐδεὶς ἀφικνεῖται ἐξ τοῦτο, ὥστε γινώσκειν ὅτι σοφὸν ἐστὶ πάντων κεχωρισμένον» (108 D. K⁶). Ici je remarque que la notion du divin est exprimée par la notion du mot «σοφὸν» et celui-ci ne participe pas au cours des êtres, c'est-à-dire que ce mot ne compose pas avec eux une identité (Panthéismus) mais au contraire il repose, comme «διάφορον» des autres choses (...ὅτι σοφὸν ἐστὶ πάντων κεχωρισμένον) autrement dit en dehors du cours des êtres (Panentheismus).

¹ Ἰδὲ καὶ Ed. Zeller, Philos. d. Griechen 1⁵, 2 σ. 668 κ.ξξ. Th. Gomperz, Griechische Denker 1³, 53.